

Válságon innen és túl

Magas István (szerk.)

Világgazdasági válság 2008–2009

Diagnózisok és kezelések

AULA KIADÓ, 2009

A világgazdasági válság végét 2009 végén, de még 2011 elején sem láthattuk igazán. Azonban ez nem ok arra, hogy ne foglalkozzunk vele tudományos igényességgel, ne próbáljuk meg minél jobban leírni az eseményeket és adjunk némi iránymutatást a kialakult problémák kezelésére. Erre tesz kísérletet a Budapesti Corvinus Egyetem és az AULA Kiadó gondozásában megjelent *Világgazdasági válság 2008–2009 (Diagnózisok és kezelések)* című kötet.

Az amúgy vaskos könyv szerény tudományos céljait a szerkesztő a következőkben fogalmazza meg: „E kötet, ahogy erre az alcím »Diagnózisok és kezelések« utal, csak arra vállalkozik, hogy a viszonylag rövid visszatekintő perspektívára ellenére bemutassa a világgazdasági válság kialakulásának gyökereit, a viharos globális tovaterjedést elindító mozzanatokat, valamint azokat a világgazdasági mechanizmusokat, amelyekben a negatív folyamatok minden eddigi tapasztalatot felülmúló gyorsasággal terjedtek. Válságkezelési lépéseket (kísérleteket) mutatunk be a fejlett és fejlődő világ legfontosabb régióiban. A kezelések eredményességéről és főleg hosszú távú hatásairól beszámolni nem tudunk, a siker, a gyógyulás várható esélyeit is csak sejtetni tudjuk. Kiterjedt és megbízható válságkezelési tapasztalat nincs a kezünkben. A tudományos elemzés is hi-telesebb, ha ismeri saját korlátait.”

A tanulmánykötet három szellemi műhely – a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszéke, a Szent István Egyetem Nemzetközi Gazdasági Intézete, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézete – munkatársai, oktatói és PhD-hallgatói által végzett friss kutatások eredményeit gyűjti egybe, és jól átgondolt szerkezetben juttatja el az olvasót a mértékadó általános elméleti megfontolásoktól egészen a konkrét válsághelyzetekhez a világgazdaság legfontosabb övezeteiben. Szemléletek, helyzetértékelések, válságkezelési kísérletek széles skáláját kínálja a könyv,

amelynek legfőbb erénye a széles merítés és a viszonylag gyors anyagfeldolgozás. Nem marad adós a kötet az elvárható kutatói őszinteség, a bizonytalanság feltárásában, abban, hogy lemond a biztos receptek kínálatáról, ezért jobbra válságkezelési kísérletekről beszél a világgazdaság legfontosabb országaiban és régióiban egyaránt. Ez az óvatosság az elmúlt két év távlatában különösen indokolt.

A munka három fő részből áll. Az első rész a *Világgazdasági Válság – Elméleti Megfontolások* címet viseli, és hat tanulmányt tartalmaz. A második rész szintén hat tanulmány segítségével mutatja be a válságkezelést a centrumban, a fejlett ipari országokban általában és kiemelten az USA-ban, valamint az Európai Unióban. A harmadik részben pedig öt tanulmány segítségével a periféria válságkezelő intézkedéseit járják körbe a szerzők.

■ Az első tanulmány a *Néhány megjegyzés a válság és kezelése értelmezéséről* címet viseli, szerzője *Szentes Tamás* akadémikus, a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági tanszékének professzor emeritusa. Írásában a történeti megközelítés és a holisztikus szemlélet fontosságát hangoztatja, kitérve arra, hogy a mai közgazdasági irodalomban túlságosan előtérbe került az ökonomista szemlélet, vagyis mindössze az egyes jelenségek gazdasági okainak és megnyilvánulásainak vizsgálata. A szerző azonban nem ragad meg a mainstream közgazdaságtan bírálataánál, hanem kijelenti, hogy „*valójában nemcsak a világgazdaság, hanem a gazdasági fejlődés eddigi útja, sőt az egész emberi társadalom és annak mindinkább eltorzult kultúrája, életvitele, szemléletmódja, magatartása és erkölcsse is válságban van.*” Szentes végül arra a következtetésre jut, hogy szükséges a fennálló világrend mélyreható megreformálása mind a gazdaság, mind a plurális demokráciát világszinten megvalósító új világrend kifejlesztése területén is. A szerző elismeri, hogy ezek az elképzelések még utópisztikusnak tűnhetnek, azonban Szentes szerint a globális válságok hatása mindinkább ki-

kényszerítheti ennek megteremtését, vagy legalábbis az ez irányba tett kollektív lépések megtételét.

■ *Világgazdasági válság és korszakváltás* címet viseli a másik elméleti munka, amelyet *Csáki György*, a Szent István Egyetem Nemzetközi Gazdaságtani Intézetének egyetemi tanára jegyezte. A szerző tanulmánya bevezetőjében négy globális válságot különít el: 1929–33, 1974–76, 1979–82 és a 2007–2008. Véleménye szerint azonban a mostani válság csak az 1929–33-ashoz hasonlítható, mivel a jelenlegi válság esetében a 1929–33-ashoz hasonlóan „*egy, a világgazdaság legfejlettebb országában kitört pénzügyi válság torkollott világméretű pénzügyi válságba, s abból egy súlyos globális recesszióba.*”

Csáki a válság egyik közvetlen előidézőjeként a dereguláció és az alacsony kamatlábak szerencsétlen kombinációját nevezi meg. A szerző szerint a válság fő kiindulópontja az volt, hogy a FED a gazdaság élénkítése céljából csökkentette a kamatokat és likviditással öntötte el a gazdaságot, azonban mivel már túl magas volt a beruházások szintje, a pótlólagos pénzt nem lehetett produktív beruházásokra fordítani. Ez vezetett végül a pazarló ingatlanpiaci beruházásokhoz, a buborékhoz, majd annak kipukkanásához. Csáki ezt a válságot nemcsak az Egyesült Államok gazdaságpolitikájának kudarcaként fogja fel, hanem azt állítja, hogy „*ebben a válságban összedőlt az elmúlt három évtizedben uralkodó neoliberális főirány és a neokonzervatív politikai eszmerendszer.*”

Csáki az előzmények vizsgálata után rátér a lehetséges következmények mérlegelésére. A szerző szerint a világgazdaságban új korszak kezdődött, amelyről két dolgot tudhatunk biztosan: megváltoztak az erőviszonyok, s ezek a megváltozott erőviszonyok határozzák meg a világgazdaság jövőjét, illetve, hogy elengedhetetlen a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer átfogó reformja. Az új erőviszonyok következtében Csáki szerint az USA gazdasági

túlhatalmára és dominanciájára alapozott rendszer véget ért, és Kína vált a világgazdaság főszereplőjévé.

A tanulmány azt is megállapítja, hogy a válság alapvetően a G-20-ak, illetve a G-7-ek, valamint az IMF felértékelődését hozta magával. Csáki szerint a közeljövőben az ilyen jellegű kormányzati együttműködések fontosabb szerepet fognak játszani, mint a korábbiakban. Megállapításai szerint azonban a G-20-ak túlságosan sok ország együttműködésén alapulnak ahhoz, hogy hatékonyan működhessenek, míg a G-7-ek közül kimaradt több jelentős ország, amelyek fontos szerepet fognak játszani a közeljövő világgazdasági folyamataiban. Így a szerző szerint egy új G_x felbukkanására kell számítanunk, ahol az x valahol 7 és 20 között helyezkedik el, és a tagjai lesznek olyan feltörekvő országok, mint például Brazília, India és Kína.

A szerző szerint az IMF újrafelértékelődésében az játszott jelentős szerepet, hogy a szervezet a válságra gyors és komplex válaszokat adott. A válság nyomása alatt az IMF gyorsan és jelentős mértékben átalakította, modernizálta hitelezési gyakorlatát, így jelentős szerepet játszott a válság kezelésére folyósítható pénzügyi források biztosításában.

Csáki a következő gondolatokkal zárja tanulmányát: *„A válság, pontosabban: a súlyos recesszió, nyilvánvalóan előbb-utóbb megszűnik, a megélénkülés azonban – várhatóan – nem lesz sem könnyű, sem túlzottan dinamikus. A megélénkülés dinamikája és tartóssága éppen attól függ, mennyire gyorsan és milyen hatékonyan találja meg a világ(gazdaság) a globális egyensúly megteremtésének, valamint az új világgazdasági erőviszonyoknak és az új világgazdasági korszaknak megfelelő együttműködési formákat és mechanizmusokat.”*

■ A könyv *Különös komplexitás a nemzetközi piaci folyamatokban* című tanulmányát a kötet szerkesztője, *Magas István* egyetemi tanár – a BCE Világgazdasági tanszékének vezetője –

jegyzi. Írásában *Soros György* korábban lefektetett reflexivitáseméletéhez nyúl vissza, miközben a válság rendszerszintű tanulságait főként szabályozói szempontból vizsgálja. Az önkorrekciós magatartás, amely a reflexivitás lényegét takarja, azt eredményezi, hogy a gazdasági interakciók alanyai a piaci kimenetekre reagálnak, ám a tömeges reakciók után előálló új helyzetre ismét reagálnak, így az ok és okozat a gyakorlatban összemosódik. A munkának mindenképpen javára válik az az őszinteség, amellyel a szerző szembenéz azzal, hogy a mély matematikát használó közgazdasági modellek évtizedes térnyerésének ellenére a közgazdaságtudomány még mindig borzasztóan messze van a valóság leképezésétől. Megjegyzésre érdemes, hogy a szerző ebben a témában talán túlságosan pesszimista a modern társadalmi-gazdasági folyamatok megértésének relatív nehézségeiben. Komplex rendszerek modellezésével a természettudományok területén is folyamatosan kísérleteznek. Mégis a számos fizikai-kémiai törvényszerűség által működtetett földi időjárás modellezésének kísérlete vezetett áttételesen a káoszelmélet megszületéséhez. A látszólag véletlenszerű, mindeközben bizonyos szabályszerűséget mutató jelenségek, az induló feltételekre érzékeny rendszerek, a tört dimenziók és a fraktálok világa a bifurkációk lenyűgöző szövevényén keresztül az emberi felfogóképesség jelenlegi határmezsgyéjén található mind a társadalomtudományok, mind a természettudományok területén. A pénzügy szavaival: válságtól válságig futnak a „ha” vonalai a lehetséges világok között. A szerző is hasonlót sugall, hiszen mint írja: *„az úgynevezett piacokon a tökéletes egyensúlyi pontok helyett alkalmazkodási lépéssorozatok tanúi vagyunk, ahol a lépések és a cselekvők kölcsönösen hatnak egymásra.”* Magas István következtetése, hogy az elektronikusan integrált tőke- és pénzpiacok részben ezért az árképzést ugyan teljesítik, de a kívánatos forrás- és eszközallokációt már kevésbé. A szerző a jelenleginél átgondoltabb rendszerszintű sza-

bályozást tanácsol a nemzetközi pénzügyi piacoknak, nem elhallgatva, hogy az így elérhető nagyobb biztonság bizony nem olcsó. Mindemellett a bizonytalanság veszélyei miatt szabályozásra még a legfejlettebb piacokon is szükség van, hiszen kellő rugalmasság és előrelátás esetén az egész rendszer működésének hasznára válhat. A téma aktualitását is adja egyúttal, hogy az Európai Parlament 2010 novemberében elfogadta az alternatív befektetési alapok szabályozásáról szóló irányelvet (AIFM), amelynek vizsgálata és hatásának elemzése akár a terület értőjének számító szerző további kutatási iránya is lehetne.

■ Az amerikai gazdaság belső pénzpiaci folyamatainak megértése kulcsfontosságú a válság szempontjából. Ebben az összefüggésben válik különösen figyelemre méltóvá *Az amerikai kamatdöntések hatásai a 2007–2008-as pénzügyi válság kapcsán* című tanulmány, amelynek szerzője Kutasi Gábor, a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági tanszékének adjunktusa. Kutasi az amerikai pénzügyi válságot vizsgálja a kamatpolitika szemszögéből, ugyanis a FED irányadó kamata 2008. december 15-től a 0–0,25 százalékos kamatsávba került. A cikk a 2001-es, hasonló japán kamatdöntést követő időszakokkal összevetve vizsgálja, hogy „*egyrészt a kamatpolitikák miként juthattak odáig, hogy mozgásterük elveszett, másrészt a gyakorlatilag zéró kamatszint alkalmas-e a pénzügyi és gazdasági válság kezelésére*”.

A szerző összeveti az 1989–2002-es japán, valamint a 2007–2008-as amerikai pénzügyi válságot, és arra jut, hogy több hasonlóság mutatható ki közöttük. Mind a japán, mind az amerikai válság esetében elmondható, hogy jelen voltak fundamentális hibák, illetve túlfűtöttség, amely végül egy ingatlanpiaci buborékban csúcsosodott ki. A buborék kipukkanása után a monetáris politika késedelmei következtében kialakult a zéró kamat paradoxon (vagyis, hogy a közel nulla közeli kamat mellett sem áramlott kellő likviditás a piacokra, ez a kamat-

szint sem ösztönözte eléggé a fogyasztást). Az előbbieket következtében kialakult az úgynevezett defláció ördögi köre. Ennek lényege, hogy a visszaeső fogyasztás miatt csökkennek a megrendelések, így egyrészt a vállalatok kénytelenek elbocsátásokkal csökkenteni a költségeiket, másrészt mérséklik az áraikat, hogy így növeljék a keresletet. Az elbocsátási hullám következtében az emberek tovább növelik megtakarításaikat, mivel nem érzik magukat biztonságban. Ez a fogyasztás további csökkenéséhez és így az egész folyamat spirálszerű továbbgyűrűzéséhez vezet.

Az előbbieken ismertetett folyamat zajlott le a japán pénzügyi válság során, amely több mint egy évtizedig tartott, mivel a politikai döntéshozók halogatták a szükséges reformok végrehajtását. Kutasi szerint az Egyesült Államokban is Japánhoz hasonló lépések megtételére van szükség a válságból való kilábaláshoz. A szerző szerint ezek a folyamatok már megindultak az amerikai piacon.

Kutasi azt is megállapítja, hogy a monetáris politika hatástalanná válása után nem maradt más, mint a költségvetési beavatkozás. És ennek megfelelően a 2009–2010-es gazdaságélénkítő tervek szinte tankönyvszerűen hűek a keynesi gazdaságpolitika iránymutatásához. Ez azonban veszélyeket rejt magában, mivel az elmúlt nyolc év amerikai költségvetési politikája úgy meggyengítette az államháztartást, hogy a fiskális eszközökkel történő válságkezelés jelentős országgockázat-növekedéssel járhat.

A szerző elemzi a válságkezelés során felpumpált likviditás kockázatait is. Itt elfogadja, hogy ezek a lépések a deflációs trendeket kívánták ellensúlyozni, azonban kérdés, hogy mi történik majd a bankmentő csomag keretében kibocsátott több százmilliárd dollár pénzkínálattal. Kutasi szerint a kivonást majd kamatemeléssel hajtják végre, amely tovább erősítheti a kamatvolatilitással kapcsolatos veszélyeket.

A tanulmány zárásaként Kutasi a monetáris világgazdaság lehetségeit elemzi. Áttekinti

azokat a vitákat, amelyek a pénzügyi válság következtében a nemzetközi pénzügyi intézmények felhatalmazásának újragondolására és hatáskörük bővítésére vonatkoznak. A szerző szerint egy globális monetáris hatóság léte még korai lenne, azonban a regionális/nemzeti szintű felügyeletet várhatóan megerősödnek majd a válság nyomán.

■ A kötet *A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére* című tanulmányának szerzői Palánkai Tibor, a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék professzor emeritusa és Nagy Sándor Gyula, aki a tanszék adjunktusa. A szerzőpáros a válság okait vizsgálva hasonló következtetésekre jut, mint a korábbi tanulmányok, kiindulópontként azt határozzák meg, hogy a jelenlegi jelenségeket átfogó eladósodási válságnak nevezhetjük. Véleményük szerint a hitelezés a gazdaság mozgatórugója egészen addig, amíg nem rossz beruházási döntéseket finanszíroznak belőlük, amelynek egy tipikus példája a kialakult ingatlanbuborék.

A szerzőpárosnál is fontos szempontként jelennek meg az intézményi, szabályozási és ellenőrzési hiányosságok és zavarok. Palánkai és Nagy véleménye szerint az új információs és kommunikációs technikáknak köszönhetően a pénzpiacok globális méretekben kapcsolódtak össze, s a széles körű liberalizáció és dereguláció a szféra robbanásszerű integrációját eredményezte. *„Ez az integráció azonban elsősorban »negatív integráció« volt (tinbergeni értelmezésben átfogó nyitás), miközben a »pozitív integráció« (intézményépítés és -szabályozás) elmaradt»* – állapítják meg. Így véleményük szerint a válságkezelés során, többek között, ennek a pozitív integrációnak kell megvalósulnia.

A továbbiakban a válság újszerű interpretációi és ezek megértése, illetve helyes cselekvést eredményező helyzetmegítélések nehézségeiről vizsgálódnak a szerzők. Véleményük szerint a folyamatok bonyolultsága és áttekinthetlensége megnehezíti a helyes döntések megtalálását. A nagy nemzetközi intézmények sta-

tisztikai hivatalai nem tudták biztosítani a megfelelő információkat, így ezek az intézmények *„az információs és elemző funkcióikban látványos kudarcot vallottak»*. Véleményük szerint szükséges az új folyamatokkal és fejleményekkel kapcsolatos információk és statisztikai adatok gyűjtése, a jelenlegi könyvelési technikák és előírások felülvizsgálata.

A válságkezelés vizsgálata során a szerzőpáros a bankok szerepét és a bankmentő csomagokat helyezi a középpontba, hiszen a pénzügyi válság ezen intézményeket érintette leginkább. A különböző bankmentő csomagok vizsgálata során levonják azt a nem kis jelentőségű, bár ebben a formában kissé sommás következtetést, hogy a *„bankok államosítása nem tabu többé»*.

A következő vizsgált területet a gazdaságélénkítő csomagok jelentik. A szerzőpáros elfogadja ennek szükségességét, azonban fontos veszélyekre is felhívják a figyelmet. Egyrészt lényeges, hogy a keynesi gazdaságpolitika elvei mentén foganatosított intézkedések a jövőbeni infláció veszélyét hordozzák. Másrészt kitérnek arra is, hogy mivel a gazdaságélénkítő csomagok általában kormányzati forrásokból kerülnek megvalósításra, ezért jellemzően kikötnek olyan feltételeket, amelyek a támogatás hazai felhasználását hivatottak szolgálni. A szerzőpáros szerint ez azonban az 1929–33-as válság tapasztalatait figyelembe véve a világkereskedelem zavaraihoz vagy összeomlásához vezethet, így elmélyítené a válságot és megnehezítené a kilábalást a jelenlegi helyzetből.

A tanulmány utolsó alfejezetében a szerzőpáros a válságkezelés hazai lehetőségeit elemzi. Kikötik, hogy a hazai makrogazdasági helyzet figyelembevételével itthon nem folytatható a nyugaton alkalmazott keynesiánus gazdaságpolitika. Az egyetlen esélynek a 2007–2013-as időszakra elfogadott – azonban takaréklángon működő – ÚMFT kifizetések felgyorsítását és a támogatott projektek a válságkezelés céljainak megfelelő átrendezését tartják.

■ A kötet *Expanziós költségvetési politika és hatásai az EU-ban* című tanulmányát Benczes István, a Budapesti Corvinus Egyetem Világ-gazdasági Tanszékének egyetemi docense jegyzi. A szerző az általános elméleti áttekintés után az Európai Unió régi tagállamai (EU-15 Luxemburg kivételével) 1980 és 2005 közötti időszakban kifejtett költségvetési expanziós gyakorlata alapján próbál következtetni a sikeres fiskális stimuláció meghatározó és általános jellemzőire. Az elemzés során az adott országok kamatfizetési kötelezettségek nélkül számított és az üzleti ciklusok hatásait kiszűrő úgynevezett ciklikusan kiigazított elsődleges egyenlegét vizsgálja. Az összesen vizsgált 364 eset közül (14 ország, 26 esztendő) 35-ben találta úgy a szerző, hogy expanzív költségvetési politikát folytatott az adott ország. A 35 eset körül 18 volt sikeresnek és 17 sikertelennek tekinthető.

A szerző ezután tovább vizsgálódik a 35 relevánsnak mutató eset kapcsán. Azt a feltételezést próbálja igazolni, hogy az úgynevezett nem keynesi (*non-keynesian*) hatások jelentősége sokkal nagyobb, mint amit arról a szakma hagyományosan gondol: „*a multiplikátorhatásnak köszönhetően a kormányzati kiadások csökkentése, növelése nagyobb eséllyel javítja a kibocsátás szintjét, mint az adócsökkentés (a hagyományos keynesi érvelés), vagy hogy – előbbivel ellentétben – az adóterhek mérséklése fokozza a gazdasági aktivitást*”. Így ennek megfelelően a fennmaradó 35 esetben a fiskális expanziót bevételoldali, kiadásoldali és vegyes kategóriákban vizsgálja tovább.

Később – a monetáris hatóságok szerepének vizsgálata során, noha a szerző is megjegyzi, hogy „*a standard tankönyvek egyik alaptétele, hogy a monetáris politika reakciója kulcsfontosságú a fiskális politika sikerességét illetően*”, azonban az EU országain folytatott vizsgálat során mégis inkább – azt mutatta ki, hogy a fiskális expanzió sikerét illetően nem volt meghatározó a monetáris politika reakciója.

Benczes a múltbeli adatok vizsgálata után arra keresi a választ, hogy a korábban levont következtetések közül melyek általánosíthatók, illetve, hogy melyek azok a körülmények, feltételek, amelyek segítségével sikeres fiskális expanzió valósítható meg válság idején. A szerző szerint a vizsgált időszak eredményeiből a válság eltérő körülményeire való tekintettel következtetések nem általánosíthatók, illetve a kibocsátási rés pozitív volta megkérdőjelezi, hogy a fiskális expanzió az elemzés során megállapított módon pozitív hatást gyakorolhatna a gazdaságra. Benczes ennek ellenére azt állítja, hogy a válság miatt a beavatkozás indokolt a normális körülmények között valószínűsíthetően életképes termelőkapacitások és munkahelyek életben tartása érdekében.

Tanulmánya összegzésében Benczes a következő konzekvenciákat vonja le, amelyeket véleménye szerint figyelembe kell venni a sikeres költségvetési expanzióhoz a válságkezelés során. „(1) *A válságkezelés nem vezethet fogolydilemma típusú helyzetekhez, ahol az egyik fél nyeresége a többiek vesztesége volna. Szükséges az összehangolt fellépés, amelynek nem lehet eleme a protekcionizmus – mely az EU esetében magát az integrációt is veszélyeztetné.* (2) *Nem minden ország élhet korlátozások nélkül a költségvetési ösztönzés eszközével. A költségvetési politikai mozgástér jelentős mértékben eltérhet az egyes országokban (...)* (3) *A többletkiadásoknak vállaltan átmenetinek kell lenniük, a válság után a cél újra a fenntarthatóság megteremtése kell, hogy legyen.*”

* * *

A röviden ismertetett hat tanulmány csak részleges betekintést nyújthat a teljes tanulmánykötet által lefedett területről, amelyben olvasni lehet a kínai gazdaság és a válság összefüggéseiről (Szabó Zsolt tollából), a kelet-közép-európai régió válságtanulságairól „belülről”, de a független megfigyelő szemével nézve, (Kozenkow Judit és Paul Marer munkáiban), valamint a válság hatásairól egy messzi periféri-

án, Fekete-Afrikában (Szent-Iványi Balázs és Tétényi András tanulmánya).

A néves szerzők igényes tanulmányait felvultató kötetet elsősorban azoknak a szakmai köröknek ajánlhatjuk – jórészt a szerkesztő saját iránymutatását is követve –, „*akik a bevettnek tekinthető bevezető közgazdasági (világgazdasági) kategóriákkal és alapvető fogalomhasználatlaltal már megismerkedtek. De leginkább az úgynevezett felvezető közgazdasági kurzusokon túljutott és némi nemzetközi gazdaságtani ismeretekkel is rendelkező alapszintű és mesterszakos főiskolai, egyetemi hallgatók forgathatják kecsesgetető haszonnal a kötetet*” – ahogy ez az ígéret a szerkesztő saját ajánlásában is megfogalmazódott. De a nem beavatott olvasó is nyugodt szívvel kézbe veheti a kötetet, feltéve, hogy érdeklik a világgazdasági válság nyomán a társadalomtudományok széles palettáján kiéleződött rendszerkritikai viták, a világkapitalizmus

jövője, illetve a nemzetközi rendszer és a válságfolyamatok. A válságirodalom is nagyon gyorsan bővült, egyben fel is frissült. Ez a könyv ezt a „felfrissülést” is tükrözi, s így kifejezetten ajánlható azoknak, akik szeretnének némileg távolabbra tekinteni a világgazdaság jövőjét illetően és – az amerikai pénzüpi krízisen túltekintve – megismerni a különböző távlatos lehetőségeket, gyakran függetlenül attól, hogy az adott ország a centrumban vagy a periférián helyezkedik el. A világgazdaság egy mindinkább összefonódott rendszert jelent, amelyben akaratlanul is, de gyakran együtt sírunk és nevetünk. Ez az üzenet bizonyosan átjött e munkából.

További bátorítást adhat a kötet forgatásához, hogy tanulmányai önállóak, így tetszőleges sorrendben is olvashatók.

Vertetics Ádám – Szebeni Dávid